

УДК 332.01(477)

МОДЕРНІЗАЦІЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

MODERNIZATION OF REGIONAL POLICY

Приходченко Т.А.

кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри регіоналістики і туризму,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

У статті проаналізовано сучасні тенденції, окреслено проблеми та загрози розвитку регіонів України. Розкрито сутність та визначено завдання державної регіональної політики. Досліджено особливості сучасного етапу формування регіональної політики. Здійснено оцінку ефективності регіонального управління. Визначено стратегічні пріоритети модернізації регіональної політики і територіального розвитку в Україні.

Ключові слова: регіон, регіональний розвиток, регіональне управління, державна регіональна політика, децентралізація влади, стратегія.

В статье проанализированы современные тенденции, обозначены проблемы и угрозы развитию регионов Украины. Раскрыта сущность и определены задачи государственной региональной политики. Исследованы особенности современного этапа формирования региональной политики. Оценена эффективность регионального управления. Определены стратегические приоритеты модернизации региональной политики и территориального развития в Украине.

Ключевые слова: регион, региональное развитие, региональное управление, государственная региональная политика, децентрализация власти, стратегия.

Analyzed current trends, identified the main problems and threats for the regional development of Ukraine. Defined the essence and tasks of state regional policy. Investigated peculiarities of modern stage of forming regional policy. Assessed the effectiveness of regional management. Defined the strategic priorities of modernization of regional policy and territorial development in Ukraine.

Keywords: region, regional development, regional management, state regional policy, decentralization of power, strategy.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Стратегічним напрямом інституційних перетворень в Україні є трансформація наявної системи публічної влади, зокрема на регіональному рівні, для її наближення до стандартів європейських країн. Зазначені перетворення потребують обґрунтування напрямів та відповідного інструментарію забезпечення сталого розвитку регіонів як основної мети сучасного регіонального управління [11, с. 5]. Отже, питання управління регіональним розвитком є одним з актуальних питань, яке потребує постійної уваги державних та регіональних органів влади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Вирішенням актуальних теоретичних і практичних проблем управління процесами регіонального розвитку та розробки ефективної державної регіональної політики займалися такі вітчизняні та закордонні вчені, як С. Біла [2], Н. Буга [13], В. Вакуленко

[11], В. Відяпін [9], В. Воротін [4], Б. Данилишин [3; 6], М. Долішний [5], Я. Жаліло [4], А. Золотарьов [10], Ю. Ковбасюк [11], С. Козловський [7], О. Луцків [8], М. Максимчук [8], М. Орлатий [11], Степанов [9], М. Тимчук [12], М. Фащевський [3], Л. Федулова [13], Л. Чернюк [3] та ін. Перед ученими і практиками стоять дуже важливі і складні питання дослідження цих питань, вибору інструментів і важелів, спрямованих на їх вирішення. У цьому велике значення має вивчення зарубіжного досвіду регіонального управління, але механічне застосування цього досвіду може не принести бажаних результатів без урахування особливостей регіонального розвитку України.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Ретроспективний аналіз показує, що весь період регіонального розвитку незалежної України характеризується складністю і суперечливістю. До виникнення проблем системного характеру здебільшого призвели як економічні, так і політичні чинники, також суттєвий вплив мають фактори адміністративного і

правового характеру. Процеси децентралізації влади, диспропорції в рівнях економічного розвитку регіонів України ставлять нові завдання перед органами державної та місцевої влади, підвищують їх відповідальність за стан соціального добробуту населення.

Серед питань, які потребують першочергової уваги, можна виділити таке, як науково-теоретичне обґрунтування розробки політики регіонального управління та механізму її реалізації, заснованому на принципі системності і спрямованому на дієве вирішення регіональних проблем і сталий розвиток національної економіки. Побудова ефективної регіональної політики та механізму її реалізації можлива за умови розробки виважених важелів, методів, форм та інструментів управління регіональним розвитком. Значну увагу в цих питаннях учені приділяють прогнозуванню і плануванню розвитку регіонів з урахуванням факторів впливу на процес управління розвитком регіону, стратегічному управлінню, підвищенню конкурентоспроможності регіонів за умов глобалізації економіки, створенню ефективної системи фінансування розвитку регіонів, яка б дала змогу забезпечити розвиток регіонів із точки зору системного підходу до розвитку країни. Однак незважаючи на велику кількість досліджень, нині залишаються невизначеними підходи до розробки напрямів підвищення ефективності державної регіональної політики України, тобто її модернізації.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є дослідження теоретичних і науково-методичних положень щодо розробки ефективного механізму управління регіональним розвитком та обґрунтування стратегічних пріоритетів модернізації державної регіональної політики України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Одним із пріоритетних завдань державного управління економікою є регулювання соціально-економічного розвитку регіонів за допомогою регіональної політики, яка має забезпечити економічну, політичну та адміністративну стабільність держави в цілому та постійне зростання життєвого рівня населення на основі ефективного використання місцевих ресурсів.

Регіональна політика – важлива складова частина економічної політики держави, вона охоплює комплекс різних законодавчих, адміністративних та економічних заходів, які проводяться як центральними, так і місцевими органами влади і спрямовані на регулювання розміщення продуктивних сил.

У Законі України «Про засади державної регіональної політики» визначаються основні правові, економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та організаційні засади державної регіональної політики як складової частини внутрішньої політики України, а сама «державна регіональна політика» трактується як система

цілей, заходів, засобів та узгоджених дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб для забезпечення високого рівня якості життя людей на всій території України з урахуванням природних, історичних, екологічних, економічних, географічних, демографічних та інших особливостей регіонів, їх етнічної і культурної самобутності. Основною метою державної регіональної політики є створення умов для динамічного, збалансованого розвитку України та її регіонів, забезпечення їх соціальної та економічної єдності, підвищення рівня життя населення, додержання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного громадянина незалежно від його місця проживання [1].

Державна регіональна політика реалізується на основі принципів законності, співробітництва, паритетності, відкритості, субсидіарності, координації, унітарності, історичної спадкоємності, етнокультурного розвитку, сталого розвитку та об'єктивності.

Науковою основою регіональної політики виступає система об'єктивних законів і факторів територіального формування економіки у поєднанні з науковими принципами управління. Реалізується політика методами законодавчого забезпечення, аналізу, прогнозування та програмування, бюджетного планування, державної підтримки регіонів [7].

Українські та зарубіжні вчені трактують регіональну політику по-різному. Так, В. Відяпін та М. Степанов під регіональною політикою держави розуміють сферу діяльності з управління економічним, соціальним та політичним розвитком держави у просторовому, регіональному аспекті, тобто пов'язану із взаємовідносинами між державою і районами, а також районів між собою [9, с. 60]. За визначенням М. Тимчука, регіональна економічна політика – це сукупність організаційно-правових та економічних заходів, які спрямовані на стимулювання ефективного розвитку економіки регіонів, раціонального використання їхнього ресурсного потенціалу для підвищення життєвого рівня населення та охорони навколишнього середовища [12, с. 46–47].

Для практичного здійснення регіональної економічної політики необхідний відповідний механізм. Однак науковці та державні службовці визнають, що на сьогодні відсутній детально розроблений, теоретично обґрунтований комплексний механізм реалізації державної регіональної політики, тому перед ученими постає питання формування організаційно-економічного механізму управління соціально-економічним розвитком регіону, що здатний забезпечити ефективність управління регіоном, досягнення довготривалої конкурентоспроможності та економічного зростання, адекватного антикризового реагування на зміну економічних умов діяльності, забезпечення загальної рівноваги в економічному розвитку регіонів [9, с. 63–64].

Як підкреслюють Л. Федулова і Н. Буга, перед наукою постає завдання надання допомоги органам державного управління та регіональної адміністрації і бізнес-товариству в розробці збалансованої та ефективної стратегії регіонального економічного розвитку, що забезпечить конкурентоспроможність і підвищення рівня життя населення та дасть змогу: 1) створити умови для економічного зростання через ініціювання реальних і цілеспрямованих змін у стратегічних економічних суб'єктах регіону; 2) розробляти недекларативні документи, а стратегії, наповнені реальним змістом; 3) забезпечити збалансованість та реалістичність регіональної стратегії завдяки врахуванню результатів стратегічного планування регіональних стратегічних економічних суб'єктів; 4) використовувати більш досконалі методи аналізу бізнес-клімату та розробляти реальні рекомендації щодо його вдосконалення; 5) розробляти ключові індикатори, які дають змогу здійснювати моніторинг процесу реалізації стратегії; 6) проводити зміни, спрямовані на підвищення ефективності адміністративного управління та відповідне підвищення вірогідності успіху реалізації стратегії [13, с. 40].

Досвід становлення незалежної України довів надзвичайну важливість її державної регіональної політики. Традиційно регіональна політика розглядається як процес формування структурних і параметричних змін у територіальній організації суспільства, реалізація якого передбачає різнорівневий вплив органів влади – від регулятивних дій держави до інструментів регіонального та місцевого самоуправління. І хоча центральна влада здійснює послідовні кроки у напрямі вдосконалення регіональної політики, на жаль, нині в Україні залишаються невирішеними такі проблеми регіонального розвитку, як:

- наявність відцентрових тенденцій руху регіонів, які загострилися внаслідок низки неважених рішень у суспільно-політичній і гуманітарній сферах та під потужним політичним і військовим впливом із боку Росії набули характеру регіонального сепаратизму в регіонах сходу та півдня України;

- поглиблення соціально-економічної диференціації регіонів держави за ВРП, власними доходами місцевих бюджетів, доходами населення тощо (за цими показниками Україна вже сьогодні суттєво перевищує європейські країни);

- посилення концентрації економічного простору та розширення ареалів депресивності, що пов'язано з концентруванням фінансових ресурсів у центрах розвитку (зокрема, великих містах) та їх «перелив» через банківську систему із менш можливих регіонів до більш заможних;

- підвищення рівня внутрішньорегіональної диференціації, зокрема: загрозливі тенденції у розвитку опорного каркасу системи розселення внаслідок деградації сільської поселенської мережі та посилення розриву між міськими та сільськими територіями, що призводить до

збільшення кількості дотаційних сільських та селищних територіальних громад;

- дезінтеграція національного економічного простору та неефективність функціонування внутрішнього ринку країни;

- наростання соціальної напруги в суспільстві, спричинене активізацією процесів вимушеної міжрегіональної міграції, дезінтеграцією гуманітарного, зокрема інформаційного простору держави;

- низька інтенсивність інтеграційних процесів під час формування внутрішнього ринку країни.

Традиційно індустриальні регіони України стикаються з проблемою моноспеціалізації, індустриально-аграрні втрачають промисловий потенціал, а аграрні, з огляду на значний перелік проблем, перетворюються на депресивні території. Ускладнює ситуацію використання у сфері регулювання регіонального розвитку практики перерозподілу ресурсів і капіталу на користь одних і тих самих регіонів, що не дає змоги забезпечити прозорість та правомірність управлінських рішень. Окрім того, ситуація в українських регіонах ускладнюється сучасними трансформаційними процесами у розвитку економіки країни, пов'язаними із глобалізаційними та іншими зовнішніми викликами, зокрема:

- в умовах відсутності чіткого геостратегічного вибору Україна опинилася в ролі об'єкта широкомасштабної глобальної конкуренції трьох геополітичних сил (РФ, ЄС та США), кожна з яких має своє геостратегічне бачення подальшого розвитку макрорегіону, до якого територіально належить Україна;

- поступове поглиблення розриву між Україною та її європейськими сусідами за більшістю показників соціально-економічного розвитку не дає змоги розглядати Україну в ролі потенційного економічного партнера та щодалі зміщує її в сторону європейської периферії;

- світова економічна рецесія негативно впливає на показники зовнішньої торгівлі України, а основним чинником є слабкий зовнішній попит та зниження цін на основну вітчизняну експортну продукцію.

Подолання окреслених загроз вимагає посилення ролі інструментів регулювання територіального розвитку, які реалізуються на державному, регіональному та місцевому рівнях. Отже, проблема ефективності регіональної політики України як ніколи є на часі.

Із точки зору аналізу цільових пріоритетів формування регіональної політики в Україні за її змістовним та законодавчо нормативним наповненням можна зробити висновок про те, що нестабільний і непослідовний характер реформ у цій сфері призвів до відсутності чітких та узгоджених засадничих параметрів державної регіональної політики. Тому сьогодні йдеться мова, насамперед, про зміну вектору економіко-політичних впливів: стимулюючого, вирівнюю-

чого чи спрямованого на реалізацію принципу субсидіарності. При цьому важливим кроком на шляху модернізації державної регіональної політики стало затвердження Постановою КМУ «Державної стратегії регіонального розвитку до 2020 року» від 6 серпня 2014 р. № 385. До позитивних сторін документа слід віднести: застосування інтегрованого підходу під час формування цілей та пріоритетів державної регіональної політики, який передбачатиме поєднання секторального, територіального та управлінського підходів; визначення інституційних партнерів реалізації Стратегії; створення системи індикаторів результатів реалізації Стратегії. Але у новій Стратегії регіонального розвитку не зроблено необхідний акцент на проблемі децентралізації влади в Україні, а сьогодні ситуація в країні вимагатиме врахування її особливостей.

Намагання визначити перспективи регіонального розвитку за допомогою використання інструментарію стратегічного планування, безумовно, є прогресивним кроком на шляху вдосконалення методів управління регіональним розвитком, однак відсутність узгодження стратегічних пріоритетів розвитку регіонів із загальнонаціональними, секторальними та галузевими не забезпечили ефективність реалізації національної та регіональних стратегій. Через велику кількість визначених цілей утрачається їх пріоритетність, виникає «конфліктність» між різними цілями, розпорошуються ресурси, необхідні для їх досягнення, виявляється непродуктивною діяльність управлінських структур через неузгодженість дій. Ускладнює стратегічний вибір і те, що кожен регіон є поліструктурним утворенням, до складу якого входять різноманітні об'єкти, економічні райони, адміністративно-територіальні одиниці, особливі просторові утворення, вільні економічні зони, території пріоритетного розвитку, різні види транскордонних об'єднань, що мають індивідуальні особливості [8].

Підсумовуючи наведене, можна зазначити, що основною особливістю сучасного етапу формування регіональної політики в Україні залишається її акцент на децентралізацію влади, необхідність забезпечення дієвого самоврядування та ефективного розвитку місцевих громад. У цьому контексті уряд країни активно напружує інституційно-правовий інструментарій цих реформ. Однак на шляху визнання місцевого розвитку як окремої і специфічної ланки регіонального розвитку та розбудови реальної децентралізації влади в Україні ще дуже багато треба зробити. Насамперед йдеться про необхідність забезпечення чіткої та узгодженої законодавчої бази як у сфері реалізації регіональної політики загалом, так і щодо вирішення окремих питань. Потребують вирішення також такі проблеми компетенції регіональної влади, як управління об'єктами спільної власності територіальних громад і розвиток спільної для об'єднаних територіальних громад інфраструктури.

Ураховуючи наявність низки подібних проблем, можна зробити висновок: державна регіональна політика має бути спрямована на зміцнення ресурсної бази місцевого розвитку, розширення дохідних джерел бюджетів окремих населених пунктів, активізацію процесів соціальної та економічної інтеграції. За таких умов реалізація ефективної регіональної політики має забезпечити:

- формування механізмів децентралізації державних повноважень і передачі їх на регіональний і місцевий рівні за умов їх достатнього фінансового забезпечення; створення умов для просторової єдності країни;

- узгодження інтересів держави, регіону та суб'єктів економічної діяльності;

- поєднання секторальної (галузевої) та регіональної політики щодо розвитку окремих територій;

- створення умов для функціонування на території регіонів суб'єктів економічної діяльності, що забезпечать використання їх конкурентних переваг і сприятимуть розв'язанню соціально-економічних проблем територій;

- сприяння розвитку іміджевих для певних регіонів суб'єктів економічної діяльності;

- стимулювання розвитку інтелектуально-містких та інноваційно-орієнтованих секторів економіки;

- узгодження потреб економіки регіонів із можливостями її кадрового забезпечення тощо.

Говорячи про змістовне наповнення українських реформ у сфері модернізації регіональної політики, слід визнати, що першочерговим кроком стало затвердження Закону України «Про засади державної регіональної політики» від 05.02.2015 № 156-VIII та інших нормативно-законодавчих актів, що регламентують розвиток місцевого самоврядування та територіальної організації влади в умовах перенесення на регіональний і локальний рівні владних повноважень і ресурсів для їх виконання. Думки науковців і практиків щодо цього є одностайними.

Модернізація регіональної політики лежить у площині галузево-секторальних, територіально-просторових та інституційних реформ, які реалізуватимуться на державному, регіональному та місцевому рівнях.

Осучаснення регіональної політики має відбуватися на засадах домінування підходу, що передбачає врахування ендогенних регіональних і місцевих чинників розвитку територій шляхом забезпечення ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади. Для цього необхідним є виконання кількох інституційно-організаційних умов:

1. створення децентралізованої моделі організації влади, спроможної ефективно впливати на процеси соціально-економічного і культурного розвитку територій і забезпечувати надання управлінських послуг населенню на рівні європейських стандартів;

2. досягнення оптимального співвідношення питомої ваги державно-урядових і регіонально-суспільних впливів;

3. забезпечення узгодження інтересів регіону і низових територіально-адміністративних утворень;

4. залучення в регіональний менеджмент інструментів корпоративного управління; підвищення рівня публічності прийняття управлінських рішень.

Так, реформа територіальної організації влади в Україні на засадах децентралізації, практичне втілення якої розпочалося в 2015 р., має головною метою кардинальну зміну засадничих принципів управління суспільним розвитком та є вагомою передумовою вирішення низки системних проблем суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку держави. Дана реформа спрямована на вирішення широкого спектру завдань, серед яких:

- досягнення оптимального розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та органами державної виконавчої влади, між територіальними рівнями управління на основі принципу субсидіарності;

- дотримання балансу загальнодержавних інтересів з інтересами населення регіонів та територіальних громад;

- забезпечення повсюдності юрисдикції органів місцевого самоврядування на території відповідних адміністративно-територіальних одиниць;

- проведення бюджетної децентралізації з метою зміцнення місцевих бюджетів для самостійного фінансування більшої частини своїх повноважень, зацікавленості місцевих органів влади у забезпеченні економічного розвитку території та збільшенні податкової бази;

- визначення обґрунтованої територіальної основи для діяльності органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади – реформування системи адміністративно-територіального устрою згідно з рекомендаціями ЄС щодо номенклатури територіальних одиниць для статистичних цілей;

- забезпечення ефективності та прозорості системи управління територіями з одночасним запровадженням дієвих механізмів контролю над діяльністю органів місцевого самоврядування як із боку органів державної влади, так і з боку громадськості;

- врегулювання питань власності територіальних громад на землю та комунальне майно, їхнього впливу на використання інших природних ресурсів, що дасть органам місцевого самоврядування змогу здійснювати стратегічне планування розвитку відповідних територій;

- формування спроможних територіальних громад, здатних забезпечити належний рівень надання адміністративних та соціальних послуг населенню.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Про-

ведене дослідження спрямоване на виявлення основних проблем управління регіональним розвитком з точки зору їх висвітлення та науково-технічного обґрунтування вирішення цих проблем.

Сьогодні необхідним є формування системи управління, здатної забезпечити високу ефективність роботи суб'єктів господарювання всередині регіону та узгоджену керованість і розвиток регіону у співпраці з іншими регіонами з метою розбудови національної економіки. У процесі формування і реалізації державної регіональної політики слід ураховувати інтегрований підхід, який передбачатиме поєднання й узгодження трьох взаємопов'язаних та взаємозалежних складників комплексного виміру регіонального розвитку: галузево-секторального, територіально-просторового й управлінського, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності регіонів, досягненню збалансованого територіального розвитку, успішному здійсненню комплексу започаткованих реформ та покращенню добробуту населення України.

Щодо стратегічних пріоритетів, то вони мають стати невід'ємною частиною життя спільноти і людини в триєдиному вимірі – етнокультурному, інтеграційному і цивілізаційному. Крім того, їх перелік має включати пріоритети, які продиктовані внутрішніми потребами та зовнішніми викликами України, зокрема:

1. формування і реалізація оновленої регіональної політики та розбудова нових інституційних механізмів регіонального розвитку. Нові європейські інституційні механізми регіонального розвитку повинні забезпечити в Україні формування відповідного інституційного середовища регіонального розвитку. Це середовище повинно сприяти демонополізації влади, що є головним складовим елементом у подоланні культури економічної корупції, неформальні інститути якої сформувалися в регіонах країни протягом останніх десятиліть;

2. розвиток та захист внутрішнього ринку в умовах європейської інтеграції. У контексті реалізації даного пріоритету слід зазначити, що необхідно насамперед орієнтуватися на входження українських промислових товарів на внутрішній ринок Європи та створення інституційного середовища для розвитку конкуренції між вітчизняними товаровиробниками та імпортерами в Україні;

3. активізація інноваційних процесів в економіці. Перспективи інноваційного розвитку України значною мірою залежать від налагодження співпраці з країнами – членами ЄС. Співробітництво України з ЄС в інноваційній сфері дасть їй можливість отримати досвід технологічної модернізації вітчизняного виробництва за рахунок оволодіння новітніми наукомісткими технологіями; забезпечити спрощений доступ вітчизняних підприємств до європейських технологій та до діючої європейської системи спільного інноваційного розвитку, яка передбачає всебічну

підтримку, як технологічну, так і фінансову; розширити можливості грантового та конкурсного забезпечення фінансування наукових проєктів та інноваційних розробок тощо.

Таким чином, створення належних умов для модернізації регіональної політики та вирішення

проблем територіального розвитку передбачає проведення комплексу різнопланових організаційно-економічних заходів на рівні державних, регіональних та місцевих органів влади, результатом реалізації яких стане вирішення низки проблем у багатьох напрямках.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закон України «Про засади державної регіональної політики» від 05.02.2015 № 156-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/156-19>.
2. Біла С.О. Реформування державного управління регіональним розвитком: стан, проблеми, перспективи / С.О. Біла. – К.: НІСД, 2012. – 56 с.
3. Данилишин Б.М. Просторова організація продуктивних сил України: мезо- та мікрорегіональний рівень / Б.М. Данилишин, Л.Г. Чернюк, М.І. Фашевський; Рада із вивчення продуктивних сил України НАН України. – Вінниця: Книга-Вега, 2007. – 572 с.
4. Державне управління регіональним розвитком України: [монографія] / За заг. ред. В.Є. Воротіна, Я.А. Жаліла. – К.: НІСД, 2010. – 288 с.
5. Долішній М.І. Регіональна політика та механізми її реалізації / М.І. Долішній, О.М. Злупко, С.Й. Вовканич. – К.: Наукова думка, 2003. – 503 с.
6. Економічний простір і динаміка розвитку продуктивних сил України: теоретико-методологічні основи дослідження / За ред. Б.М. Данилишина. – К.: РВПС України НАН України, 2008. – 220 с.
7. Козловський С.В. Методичні основи розробки системи індикативного планування в регіоні / С.В. Козловський // Регіональна економіка. – 2010. – № 3. – С. 32–38.
8. Максимчук М.В. Інституційне середовище регіональної структурної політики / М.В. Максимчук, О.М. Луцків // Регіональна економіка. – 2014. – № 3. – С. 37–45.
9. Региональная экономика: [учебник] / Под ред. В.И. Видяпина и М.В. Степанова. – М.: ИНФРА-М, 2007. – 666 с.
10. Регіональна економіка: [навч. посіб.] / А.М. Золотарьов, Н.К. Гіковата, А.В. Кудлай та ін.; за заг. ред. проф. А.М. Золотарьова. – Х.: ІНЖЕК, 2009. – 368 с.
11. Регіональне управління: [підручник] / За заг. ред. Ю.В. Ковбасюка, В.М. Вакуленка, М.К. Орлатого. – К.: НАДУ, 2014. – 512 с.
12. Тимчук М.Ф. Регіональна економіка: [конспект лекцій] / М.Ф. Тимчук. – К.: Інститут муніципального менеджменту та бізнесу, 1998. – 51 с.
13. Федулова Л.І. Проблемність регіонів: особливості регіональної політики в умовах нової економіки / Л.І. Федулова, Н.Ю. Буга // Регіональна економіка. – 2008. – № 3. – С. 31–40.